

דינם של דימומים בנוכחות התקן תוך רחמי/ הרב אריה כץ

לאחרונה שמענו שיש רבנים שמוכנים להתיר כל בדיקה פנימית בנוכחות התקן תוך רחמי, ואפילו הורמונאלי, אם האישה הפסיקה בטהרה ולאחר מכן ראתה דם. לדבריהם, עצם המציאות של התקן תוך רחמי בתוך הרחם מוגדרת כמכה, ודי לנו בסבירות של עשרה אחוזים (כדין מיעוט המצוי) שהדימום נגרם כתוצאה מפגיעה של ההתקן את רירית הרחם כדי לתלות במכה. יש גם פוסקים חשובים שכתבו בעבר שאפשר לתלות דימום מהתקן במכה (ראה טהרת הבית ח"א עמ' רסז ושוי"ת דברות אליהו ח"ו סי' לו, ובשם הר"י קאפח). האם אכן ניתן להקל בדבר?

א. הקדמה לדיון

הדיון בנושא תלייה במכה בנוכחות התקן תוך רחמי איננו חדש, וכבר מעת המצאת ההתקנים התוך רחמיים, לפני כמה עשרות שנים, דנו בו גדולי הפוסקים של הדור הקודם.

כאשר מחבר בא לדון בהלכה מסוימת, שכבר דנו בה הפוסקים בעבר, והוא מבקש לשנות את הפסיקה ההלכתית המקובלת, הוא יכול לעשות זאת באחד משלושה אופנים:

א. לטעון שהמציאות השתנתה – במקרה שלפנינו אין טענה כזו ואף לא יכולה להיות טענה כזו, שכן אין שינוי מהותי במרבית ההתקנים עליהם מדובר.

ב. לטעון שהמציאות הרפואית לא הוסברה לפוסקים כמו שצריך – במקרה שלפנינו ייתכן וטענה כזו יכולה להיטען רק לחומרא ולא לקולא, שכן רופאים רבים **משערים** שדימום בנוכחות התקן תוך רחמי נוצר כתוצאה ממכה שההתקן גורם לדפנות הרחם, ואילו תוצאות ביניים של מחקר רפואי שנערך בימים אלו ממש, **מוכיחות** שברוב המקרים של דימום לא סדיר בנוכחות התקן תוך רחמי, אין שום עדות לפגיעה שההתקן גורם לדפנות הרחם.

ג. לטעון שהפוסקים שדנו בסוגיא, לא למדו נכון את דברי הגמרא והפוסקים, ואם היו לומדים כמו שצריך, הם היו מגיעים למסקנות אחרות.

לכן, אותם רבנים שהובאו בשאלה, מוכרחים לטעון כאפשרות השלישית, שהם היחידים שלמדו נכון את דברי הגמרא והפוסקים, או לטעון שמה שנאמר על ידם אינו שינוי של הפסיקה ההלכתית המקובלת, ולהביא לכך סימוכין מפוסקים שקדמו להם.

ב. דברי הפוסקים המתירים

עקב האמור לעיל, לפני שנדון בטענות ההלכתיות במשא ומתן של הלכה, נתייחס בקצרה לפוסקים שהובאו בשאלה, שנטען שהתירו דימומים בנוכחות התקן תוך רחמי בעקבות תלייה במכה:

המעין היטב בדברי טהרת הבית (שהוזכרו לעיל בשאלה), יראה שהוא כתב את דבריו רק במקרה שבו הרופא אומר לאישה שההתקן התוך רחמי גרם לה לפגיעה ברחם (והחידוש הוא שמאמינים לרופא, וגם שדם מכה מרירית הרחם טהור), ולא במקרה שבו יש לרופא השערה כזו, והוא אינו יודע אם היא נכונה.

הדברות אליהו כתב את פסקו זה:

במיוחד אחרי שראיתי מקרוב איך בנויים ההתקנים כמין קלפסים הנתפסים בתוך הרחם ופוצעים הרחם.

המציאות שמתוארת בתשובתו אינה המציאות בהתקן תוך רחמי רגיל, שאינו נתפס כלל בתוך הרחם, אלא רק בהתקן מסוג מאוד מסוים (וגם על כך יש מקום לדון).

הר"י קאפח, שצוטט בתשובת הדברות אליהו הנ"ל כמי שהתיר דימום מהתקן תוך רחמי עקב תלייה במכה, הובא בתור מי שהשיב תשובה לד"ר אורי לוי ז"ל. איננו יודעים כיצד ניסח ד"ר לוי את שאלתו לר"י קאפח, אולם במכתבו "דימום מחמת החדרת התקן תוך רחמי" (ספר אסיא י עמ' 231), כתב ד"ר לוי שלדעתו ברור שדימום בין וסתי בנוכחות התקן תוך רחמי הוא "מכה" שההתקן גורם. אם כך, אין בתשובת הר"י קאפח חידוש, שכן תשובתו היא שדם שהגיע ממכה ברירת הרחם – טהור, וכפי שכתבנו במאמרנו הנ"ל. אלא שכאמור לעיל, דעתו של ד"ר לוי שוודאי שמדובר במכה, אינה מוסכמת על הרופאים, וגם המחקר שנמצא בעיצומו אינו מלמד כרגע של כך שברוב המקרים מכה היא שגורמת לדימום.

לכן נראה שבאמת אותם רבנים מודעים לכך שהם מחדשים חידוש הלכתי שלא נאמר לפנייהם על ידי הפוסקים שדנו בהתקן תוך רחמי, והסברות שלהם חולקות על אלו שנשאו ונתנו בדבר לפנייהם.

ג. הסברות המחודשות

הרבנים המתירים טענו שלוש טענות על מנת להתיר את הדימום בנוכחות התקן תוך רחמי :

1. אמנם רק אישה שיודעת שיש לה מכה יכולה לתלות במכתה, ואילו אישה שמשערת שיש לה מכה אינה יכולה לתלות בהשערה זו דם שתראה, אולם נוכחות של התקן תוך רחמי ברחם מוגדרת כ"מכה", והראיה שנשים רבות מדממות עקב נוכחות של התקן תוך רחמי, וכאמור לעיל רופאים רבים סבורים שדימום זה נגרם כתוצאה מכך שההתקן פוצע את רירת הרחם.

2. גם אם לא תמיד הדימום נגרם כתוצאה מהמכה, די לנו שבמיעוט מצוי של המקרים שאישה מדממת שלא בשעת וסתה בנוכחות התקן תוך רחמי, הדבר נובע ממכה שגרם ההתקן, כדי לתלות כל דימום כזה בהתקן, שכן אישה "תולה" במכתה, ואינה צריכה לדעת שהדימום מהמכה. מצאנו אצל הפוסקים (ראה משכנות יעקב יו"ד סי' יז) ששיעור מיעוט המצוי הוא עשרה אחוזים, ולכן אפשר לתלות במכה אפילו דימום בנוכחות התקן תוך רחמי הורמונאלי, שכן אף על פי שבדרך כלל הדימום יהיה כתוצאה מהשינויים ההורמונאליים, עדיין יש כאן התקן בגוף האישה שיכול בסבירות כזאת להיות זה שגורם את הדימום (שכן אחוז הדימומים בהתקן תוך רחמי הורמונאלי גבוה משמעותית מאשר בהתקן רגיל, אבל הוא אינו פי עשרה).

3. אמנם קשה להקל בכך במקרה של איסור דאורייתא ברור, כדוגמת דם שיצא בהרגשה, אבל אפשר להקל בכך בכתמים שהם מדרבנן, ואפילו בבדיקה פנימית אפשר להקל, שכן דעת שו"ת נטע שעשועים (סי' כא), שהאיסור בדם בבדיקה פנימית הוא איסור דרבנן, ואפשר לצרף את דבריו כדי להקל.

להלן נראה, שאי אפשר להסתמך על אף אחת מהסברות הנ"ל כדי להקל :

ד. האם נוכחות התקן תוך רחמי נחשבת ל"מכה"?

הקביעה שעצם הנוכחות של התקן תוך רחמי ברחם נחשב ל"מכה", היא חידוש גדול מאוד, שכן עובדה היא שרוב הנשים שיש להן התקן תוך רחמי אינן מדממות בין הווסתות, ורק מיעוט (אמנם לא נדיר) מדממות.

טענת אותם רבנים היא שהסבירות שהתקן תוך רחמי גרם למכה מדממת, גבוהה מהסבירות שאישה בתקופת חז"ל (שבה לא היו בדיקות רפואיות מתקדמות) תדע להגיד שיש לה מכה ברחם, ואף על פי כן חז"ל נתנו נאמנות לאישה לומר שיש לה מכה. אולם זהו קל וחומר שניתן לפורכו בקלות:

אישה יכולה להרגיש (באמצעות כאב וכדומה) שיש לה מכה ברחם, ולכן היא נאמנת על כך. אולם התקן אינו מכה. ייתכן והוא עלול ליצור מכה, אולם לשם כך עלינו לדעת לכל הפחות שרוב הדימומים בנוכחות התקנים תוף רחמיים הם עקב מכה (ואז נדע לפחות בסבירות גבוהה שדם מהתקן הוא הוכחה למכה, ואף בכך צ"ע אם אכן זו הוכחה מספיקה), או לדעת שלאישה זו יש מכה עקב הימצאות ההתקן התוך רחמי (באמצעות בדיקה רפואית או לכל הפחות עקב כאב אופייני למכה).

בנוסף, הראשונים נחלקו ביניהם אם צריך ודאות שהמכה מוציאה דם (ראה שו"ע ורמ"א יו"ד סי' קפז סעי' ה), אולם לא נחלקו ביניהם בכך שיש צורך בוודאות בעצם הימצאות המכה ברחם. ממילא, כל עוד לא נוכיח שאכן דימום בנוכחות התקן נובע ממכה שההתקן גורם, עצם הימצאות ההתקן אינו יכול להגדיר את האישה כבעלת "מכה".

ה. האם די ב"מיעוט המצוי" שהדם מגיע מהמכה?

אף אם נאמר שנוכחות ההתקן חשובה כ"מכה" (מה שכאמור לעיל אינו מסתבר), עדיין נראה שיש צורך בספק סביר שהדם הגיע מהמכה כדי לתלות בה (ואז אכן אין צורך לדעת שאותו דימום הגיע מהמכה, אלא די בכך שיש סיכוי סביר שהדימום הגיע מהמכה), ולא בסבירות קטנה של "מיעוט המצוי" שזה המצב.

כדמות ראייה לכך שלא די במיעוט, אפשר להביא מדברי הרמ"א (שם), שכתב שאישה שאין לה זמן קבוע לקבלת הווסת, יכולה לתלות במכתה, רק אם היא יודעת שמכתה מוציאה דם, אחרת היא יכולה לתלות במכתה רק אם מצטרף לה ספק נוסף, כגון שיש ספק שמא הדימום הגיע בכלל מהנרתיק ולא מהרחם.

לכאורה במקרה של מכה שיש ספק אם היא מוציאה דם, עדיין יש לכל הפחות מיעוט מצוי שהדם שיצא עכשיו הוא מהמכה, ואף על פי כן ספק זה אינו מספיק, ויש צורך בספק ספיקא כדי להקל. לדעת חלק מהראשונים, ספק ספיקא לקולא הוא מדין רוב – דהיינו שכדי לתלות דם ב"מכה", יש צורך ברוב שאכן הדם הזה הוא מהמכה, ולא מספיק אפילו ספק סביר לכך, כל שכן שלא די במיעוט המצוי. גם אם נאמר שהשו"ע חולק ומקל במכה שלא ידוע אם היא מוציאה דם, הקולא היא דווקא בספק שקול ולא במיעוט המצוי.

ו. מה דינו של דם שנמצא בבדיקה פנימית?

ואכן, כפי שכתבנו לעיל, גם הרבנים המתירים הסכימו להסתמך על סברתם המחודשת רק כדי להקל בכתמים שהם מדרבנן, או כדי להקל בדם שנמצא בבדיקה פנימית, שיש סוברים שאף בו האישה אסורה רק מדרבנן. אולם הדעה שאישה שמצאה דם בבדיקה פנימית אסורה מדרבנן ולא

מן התורה (או לפחות בספק מן התורה), היא דעת מיעוט חריגה בפוסקים, כפי שהתבאר באריכות בשו"ת דרך בת עמי (סי' ז), שאף הוכיח ששיטת הרמב"ם והשו"ע היא שאישה כזו אסורה מן התורה. מעבר לכך, גם בעל השיטה שמדובר באיסור דרבנן (שו"ת נטע שעשועים הנ"ל), צירף את דבריו רק כדי להקל במקום שבו האישה הרגישה כאב ויש לה מכה ידועה בנרתיק, וגם הדם שנמצא נראה במהותו כמו דם מכה, תנאים שבמקרה של דימום בנוכחות התקן תוך רחמי – אף אחד מהם אינו מתקיים.

אמנם היה מקום לומר שגם במקרה שלפנינו, העובדה שיש פוסקים שסוברים שדם בבדיקה פנימית אסור מדרבנן אינה הסיבה העיקרית להקל במקרה של התקנים, אלא רק צירוף סניף להקל לעיקר השיטה שעצם נוכחות ההתקן חשוב "מכה". אולם אם בסניפים אלו עוסקים, הרי שיש במקרה שלפנינו גם סניפים לחומרה, שכן יש פוסקים שמחמירים בדם מכה שמקורו מרירית הרחם (כפי שהובא במאמרנו הנ"ל שהוזכר בשאלה), ואף שאין אלו פוסקים כד, כשבאים לצרף להקל דעות יחידאיות, צריך לקחת בחשבון שמול צירוף כזה להקל, יש גם צירוף להחמיר.

ז. דם בנוכחות התקן תוך רחמי הורמונאלי

כל האמור לעיל עוסק בדימום בנוכחות התקן תוך רחמי לא הורמונאלי. הקולא בנוכחות התקן תוך רחמי הורמונאלי אינה מובנת לי כלל, שכן אמנם ייתכן ש-10% מהנשים שמדממות עם התקן הורמונאלי אינן מדממות עקב ההורמונים אלא עקב נוכחות ההתקן, אבל כבר כתבנו לעיל שדימום בנוכחות התקן תוך רחמי אינו מוכיח לנו שיש מכה. מעבר לכך, הדימום הרגיל בנוכחות התקן תוך רחמי הורמונאלי שונה באופיו מהדימום בנוכחות התקן תוך רחמי רגיל, וממילא אף לשיטתם של הרבנים הנ"ל, הדבר מקביל למקרה שבו "דם ראייתה שונה מדם מכתה", שנפסק בו בפירוש (שו"ע שם), שהאישה אינה תולה במכתה.

ח. סיכום

1. הפוסקים שרצו להקל בדימומים בין וסתיים בנוכחות התקן תוך רחמי, עשו זאת עקב מידע רפואי מוטעה, ולפיו ברור שהדימום האופייני בנוכחות התקן תוך רחמי נובע מפציעה של רירית הרחם. מידע זה התבסס על השערה בלבד ולא על מחקר רפואי, ואילו בדיקה של הנתונים בפועל מלמדת, שככל הנראה רק במיעוט מהמקרים הדימום בנוכחות התקן תוך רחמי נגרם כתוצאה ממכה ברירית הרחם.

2. דעתם של הרבנים המתירים כיום נובעת נובעת משלושה חידושים שאין להם שום בסיס בפוסקים:

א. דין בדיקה פנימית שאוסרת בכל מצב הוא מדרבנן ולא מן התורה. כאמור, רוב הפוסקים חולקים על כך, ואף הסוברים כן, רק צירפו זאת לסברות נוספות כדי להקל.

ב. אף על פי שאין תולים להקל בספק מכה, אלא רק במכה ידועה שספק אם הדם יצא ממנה, יש להתייחס להתקן תוך רחמי כאל מכה ידועה. זהו חידוש לא מבוסס, שלא ברור על איזה מקור הוא מסתמך, מלבד השערה שהסבירות שההתקן התוך רחמי גרם למכה היא גבוהה יותר מסבירות של אישה שיודעת בוודאות שיש לה מכה, שאכן המכה קיימת. לא ברור מה הראיות לכך שהשערה זו נכונה.

ג. כדי לתלות במכה די במיעוט המצוי של 10% של סבירות שהדם הגיע מהמכה. מפסיקת הרמ"א בעניין נראה יותר שצריך לכל הפחות ספק שקול כדי לתלות במכה, ואולי אף נדרש רוב שהדם הוא דם מכה, מה שככל הנראה לא מצוי בנידון של ההתקנים.

3. גם אם אכן נוכיח שדימום כתוצאה מהתקן תוך רחמי לא הורמונאלי נובע לרוב ממכה (מה שכאמור לעיל נכון לכתובת שורות אלו לא הוכח), אין שום אפשרות להשליך מכך כדי להקל בדימומים בנוכחות התקן תוך רחמי הורמונאלי, שכן שכיחות הדימומים בנוכחות התקן כזה בחודשים הראשונים אחרי ההתקנה גבוהה בהרבה (פי כמה וכמה) משכיחות הדימומים בנוכחות התקן תוך רחמי רגיל. בנוסף לכך, אופי הדימום בנוכחות התקן תוך רחמי הורמונאלי שונה מהותית מאופי הדימום בנוכחות התקן תוך רחמי רגיל, כך שיש כאן קולא בחשש איסור כרת ממש.

4. על מנת לשנות הלכה מקובלת, בוודאי בהלכות שנוגעות באיסורי תורה חמורים, יש לבסס היטב את השינוי, ולא להעלות השערות מיוחדות שאין להן ביסוס ועל פיהן לפסוק הלכה.